

Izv. prof. dr. sc. Stjepan Sršan

DOPRINOS SLAVONSKIH VLASTELINSTAVA OD KRAJA 17. STOLJEĆA PROCESU EUROPSKIH INTEGRACIJA

Čuveni je humanistički pjesnik podrijetlom iz okolice Osijeka, Janus Pannonius, na vrhuncu renesansno-humanističkog kulturnog procvata u Panonskoj nizini krajem 15. stoljeća izrazio duhovni domet sjeveroistočne Hrvatske ovim riječima:

*Nekad je svima birano štivo davala da Italija
A sad im pjesme šalje Panonija ravna
To velika slava je moja, no još veća je tvoja
O ti, po mome duhu, domovino slavna.¹*

To bogatstvo i dostignuće ljudskog duha i rada u Panoniji, dakle i Slavoniji, prekinula je u tom velikom području, pa tako i u istočnoj Hrvatskoj, osmanska okupacija početkom 16. stoljeća. Za vrijeme 161 godine osmanske vlasti u područjima sjeveroistočne Hrvatske velikim je dijelom zapostavljena zapadnoeuropska kultura, a nametnuta balkansko-bizantska. Ne želimo reći da istočna kultura nije imala i dobrih strana, ali ona nije bila primjerena hrvatskom narodu i tradiciji utemeljenoj na zapadnoeuropskoj civilizaciji. Stoga i nije čudno što je hrvatski narod, u prvom redu po selima gdje se pretežno zadržao, donekle živio po svojim starim kršćanskim tradicijama i europskim običajima, koliko mu je to dopuštala osmanska vlast i sami Osmanlije. Nositelji su osmanske kulture uglavnom bili Turci, koji su većinom živjeli po gradovima i utvrđenjima, dakle strani element. Tada su se naselili i pravoslavci, osobito Srbi, s balkanskim mentalitetom.

Osmanska je sila u svojem daljnjem osvajanju Zapada konačno poražena i zaustavljena pod Bečom 1683. godine te je potiskivana natrag prema jugoistoku Europe (1683.-1699.) odakle je i došla. Velika prekretnica u borbama i na ratnoj vagi za oslobođenje područja istočne Hrvatske bio je poraz osmanske vojske kod Haršanja 1687. godine, nedaleko od Osijeka.

¹ Jan Pannonius, *Epigrami*.

Rat za oslobođenje od osmanske okupacije od 1683. godine pa do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine značio je za područje istočne Hrvatske (Slavonije, Baranje i Srijema) novo poprište krvavih borbi, paljenja, razaranja i pustošenja. Tada su mnoga preostala sela i utvrđenja nestala, a većina je gradova razrušena. Muslimansko se stanovništvo povuklo s turskom vojskom preko Save i Dunava u Bosnu i Srbiju. Najveći dio Slavonije i Baranje oslobođen je još 1687. godine, kada ih je oslobodila združena kršćanska vojska pod austrijskim vodstvom. Bečki je dvor proklamirao načelo da novostečena područja pripadaju carskom dvoru jer su zadobivena carskim oružjem pa on ima pravo raspolaganja oslobođenim područjima i posjedima. Doduše naknadno je priznato pravo postavljanja zahtjeva plemićkim rodovima na posjede, ako su ih mogli dokazati ispravama. No kako je većina hrvatskog plemstva u Slavoniji tijekom ratova nestala, to je najveći dio slavonskih posjeda pripao Bečkoj kruni. Dvorska komora i Dvorsko ratno vijeće u Beču uredilo je na „novostečenim“ područjima privremenu upravu. Prema planu kardinala Ugarske i Hrvatske, grofa Leopolda Kolonića, predsjednika povjerenstva za novostečena područja, Slavonija je 1688. godine podijeljena na požešku i osječku administraciju te na virovitičku prefekturu. Deset godina kasnije nalazimo u Slavoniji komorske distrikte: Osijek, Valpovo, Viroviticu, Voćin, Orahovicu, Požegu, Našice, Đakovo te vojvodstvo Pleternicu, Gradišku, Kutjevo, Brestovac, Kamensko, Kaptol i Veliku.²

Prema planu predsjednika povjerenstva za „novostečena područja“, kardinala Kolonića, pristupilo se 1695. godine uređenju i organiziranju upravnih vlasti u Slavoniji. Činovnici Carske komore popisali su sva naselja, utvrdili zemljišne površine, ugovorili sa zatečenim stanovništvom visinu poreza te svakom naselju izdali prvi katastar. Podigli su tridesetnice ili carine i druge fiskalne urede. Zemlja je bila podijeljena na provizorate koji su trebali voditi civilnu upravu i vršiti sudovanje.

Još prije mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine počela je Bečka komora dijeliti, prodavati ili poklanjati posjede u Slavoniji, uglavnom stranim vlasnicima. Ti novi vlasnici, uglavnom visoko europsko plemstvo, koji su prisutni u Slavoniji nakon oslobođenja od osmanske vlasti, imali su dugotrajan i značajan utjecaj na cjelokupan gospodarski i društveno-politički razvitak. *Sumarni katastar veleposjeda* najbolje pokazuje kako je išla razdoba posjeda u Slavoniji, te kako je Slavonija ponovno integrirana u europski gospodarski i kulturni krug.³

² Tade Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, II dio, Zagreb 1891., str. 32 i 62.

³ Igor Karaman, *Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. st.*, Radovi Centra JAZU u Vinkovcima, 2, Zagreb 1973.

1. Posjed Kutjevo dobio je zagrebački kanonik Babić, odnosno isusovci 1689. (broj selišta 240).
2. Posjed Ilok dobio je nećak pape Inocenta XI. Livije Odeschalchi 1697. (742 selišta).
3. Đakovo je držao bosanski biskup s potvrđenim carskim darovnicama od 1650. (294 selišta).
4. Kaptol kod Požege imao je srijemski biskup od 1701. (82 selišta).
5. Posjed Velika dobio je grof Leo ab Ullfeld 1702. (217 selišta).
6. Posjed Sirač uživala je udovica Ivana J. de Kötten 1702. (72 selišta).
7. Brestovac je dobio grof Antun Amato de Sereni 1702. (129 selišta).
8. Voćinski je posjed imao grof Ferdinand Caraffa de Stigliano 1702. (253 selišta).
9. Aljmaš su dobili isusovci 1702. (12 selišta).
10. Našički je posjed imala udovica grofa de Caraffe, rođ. Cordova 1703. (77 selišta).
11. Nuštarski je posjed dobio pukovnik de Makar 1703. (69 selišta).
12. Cernički je posjed imao general Maksimilijan Petraš 1707. (119 selišta).
13. Valpovački je posjed dobio barun Petar A. Hilleprand a Prandau 1721. (244 selišta).
14. Posjed Orahovicu i Feričance je imao general Gašpar de Cordua 1722. (102 selišta).
15. Daljski je posjed dobio pravoslavni patrijarh 1706. (110 selišta).
16. Virovitički je posjed dobio knez Josip Folck de Cordova 1726. (187 selišta).
17. Posjed Pakrac i Pleternicu je imao barun Ivan T. ab Imsen 1728. (448 selišta).
18. Požega je bila gradska općina 1723. (90 selišta).
19. Vukovarski je posjed imao barun Marija Colona de Fels 1720. (466 selišta).
20. Kutinski je posjed dobio grof Erdödi de Monyorokerek 1738. (18 selišta).
21. Erdutski je posjed imao barun Zuana 1730. (85 selišta).

Osim gornjih posjeda postojala su još neka vlastelinstva dok je preostale posjede zadržala Državna komora i vojska, npr. Osijek (121 selišta) i Daruvar (213 selišta), a područje uz Savu i Dunav pretvoreno je u Vojnu granicu.

Osnovna karakteristika vlastelinskih posjeda u Slavoniji u 18. stoljeću bila je malen broj posjednika s vrlo prostranim latifundijama (veleposjedima) koja su obuhvaćala veliki broj podložnih seljačkih gazdinstava. Tako je Iločko, Vukovarsko, Valpovačko i Beljsko vlastelinstvo držalo svako zasebno preko 100.000 jutara zemljišta. Vlasnici su na svojim posjedima uređili prave upravno-proizvodne regije. Na ta su vlastelinstva dolazili brojni stručnjaci iz europskih zemalja koji su uvodili europske načine obrade tla, uzgoj stočarstva, vinogradarstva i voćarstva, nove kulture, građevinsku djelatnost, regulaciju rijeka i tla, kuhinju, odjeću, prosvjetu, kulturu i slično. Sve je to utjecalo i na okolno stanovništvo, barem u onom što je i koliko mogao seljak prihvatiti i slijediti.

Naseljavanjem obrtničkog, trgovačkog i zemljoradničkog stanovništva iz zapadnih područja Austrijske Monarhije i srednje Europe još se više povezala Slavonija s europskim Zapadom. Veliki slavonski posjedi u rukama europskih poduzetnika i s doseljenim zapadnim stanovništvom krenuli su jednim novim i naprednijim razvojnim putem nego do tada. To doseljeno stanovništvo donijelo je i svoje običaje, kulturu, način života, ali se prilično brzo prilagodio domaćem stanovništvu i razvilo novi suživot. Time je Slavonija bila najuže integrirana u srednjoeuropski kulturni i gospodarski korpus u duhovnom (crkvenom) i materijalnom pogledu. Taj se utjecaj očitovao u upravi, vojsci, crkvi (novi redovi), kulturi, umjetnosti, graditeljstvu, književnosti, jeziku, običajima, nošnji, prehrani, novim poljoprivrednim kulturama, novom oruđu, novim robama, obrtu i prosvjeti.⁴

Velike i poznate europske kneževske, grofovske, barunske i general-ske obitelji kao što su bili knezovi Odescalchi iz Rima, grofovi Eltz iz Mainza, princ Savojski iz Piemonta, baruni Prandaui iz Beča, grof Collona di Stigliano, grof Ullfeld, grof Ketten, grof Serena, grof Caprara, grof Cordua, grof Imbsen, grof Colloredo, princ Schenborn, princ Schumburg-Lippe, grof Palfy de Erded, barun Gosseau, barun Zuana i drugi imale su u Europi zapaženu političku, društvenu, gospodarsku i kulturnu moć i ulogu. A budući da su krajem 17. i početkom 18. stoljeća radili ili imali posjede i u Slavoniji, to je njihovo prisustvo imalo višestruki pozitivni utjecaj.⁵

U ovome ćemo kontekstu spomenuti samo jedan primjer. Nadbiskup Mainza, izborni knez i nadkancelar Njemačkog Carstva Filip Karl von Eltz imao je bitnu ulogu u borbi između dinastije Habsburg i Francuske, kao i u ratovima zbog pragmatičke sanckije, odnosno nasljedstva na bečkom carskom dvoru. Njegov je udio bio presudan i u europskim ratovima za poljsko prijestolje od 1733. do 1738. godine. Za svoje zasluge, što je podržao kuću

⁴ Ive Mažuran, *Rješenja Zemaljske uprave za Slavoniju 1738.-1742.*, Osijek 1970.

⁵ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, *Acta urbarialia et conscriptiones bonorum*, Proth. 2 et 3.

Habsburg, dobio je 1736. od cara Karla VI. veliki vukovarski posjed s četrdesetak sela u istočnoj Hrvatskoj. Time je ta znamenita i utjecajna osoba spojila posjede u Eltvillu u Njemačkoj i Vukovaru u Hrvatskoj. Bogata knjižnica, umjetnine, dvorac, uređeni zemljišni posjedi, vinogradi, stočarstvo i drugo samo su dio veza i utjecaja između rajnskog i srijemskog područja.

Poslovne veze i dopise održavalo je Vukovarsko vlastelinstvo s Bečom, Gracom, Laxenburgom, Mainzom, Friedenburgom u Šleskoj, Bratislavom (Požunom), Budimpeštom i drugim europskim središtima.

Od značajnih osoba treba istaknuti, osim službenih veza najviših državnih vlasti, grofa Gvida Stahrenberga, generala Dietrichsteina, grofa Ferd. Küffsteina, komorskog upravitelja Passardija, generala Collonu de Fels te groficu Löffenstein, grofa Oduyera, grofa Joh. Pfeffershofena, carskog savjetnika Iv. Kallaneka i druge visoke činovnike bečkog dvora i vojne časnike. Cijelih jedanaest debelih svezaka *Correspondenz Protocoll* sačuvanih u Vukovarskom vlastelinstvu svjedoče o europskim vezama. Protokoli gospodarskih sjednica vlastelinstava u Slavoniji jasno pokazuju europski način gospodarenja. Iz obiteljskih spisa Vukovarskog vlastelinstva vidi se da je vlasnik vukovarskog posjeda bio povezan s mnogim europskim utjecajnim obiteljima preko ženidbenih, privatnih i službenih veza.⁶

Slično se može kazati i za Valpovačko vlastelinstvo koje je obuhvaćalo preko četrdeset naselja. Razne instrukcije za upravitelje, uređenje posjeda, plaće, obrada tla i drugo imale su svoje podrijetlo iz srednje Europe. Tako isto i veliko Beljsko vlastelinstvo u Baranji, prvo u posjedu princa Eugena Savojskog do 1736. godine, a potom u rukama nadvojvode Sachsen und Tschechen po ženidbi s kćerkom carice Marije Terezije, Marijom Kristinom.

U arhivima nastalim iz rada slavonskih vlastelinstava sačuvane su poslovne knjige, spisi i ugovori koji svjedoče o trgovačkim i poslovnim vezama s Europom, kao naprimjer ugovori o dolasku majstora, gradnjama, prodaji robe, zakupima, dolasku zapadnih stručnjaka, uvozu raznog materijala i alata, koji dobrim dijelom potječu iz Austrije, Njemačke, Italije, Mađarske, Poljske i drugih europskih zemalja. Tako je 1724. godine sklopljen ugovor s pivarskim majstorom iz Burggaua o podizanju pivovare u Valpovu, a 1724. godine o dolasku stručnjaka za rad u mljekarstvu u Valpovu iz Nirnberga zbog uzgoja krava muzara i vođenja mljekarstva. Iz Beča je 1730. poslano u jednom velikom svežnju preko stotinu komada raznih voćaka i biljaka, a u drugima posebno plemenite voćke kao razne vrste krušaka, jabuka, južnog voća, povrća, sjemenja, razne robe i alata.⁷

⁶ Državni arhiv u Osijeku, dalje DAOS, Arhiv Vukovarskog vlastelinstva.

⁷ DAOS, Arhiv Valpovačkog vlastelinstva, *Acta Viennensia*.

Značajan europski utjecaj u Slavoniju donijeli su obrtnici i trgovci iz zapadnoeuropskih zemalja. Mnogi su, kao što je već rečeno, došli pod ugovorom, ali ih je većina došla slobodno i otvorila svoje radnje. Tu su našli unosno polje rada, osnovali cehove po uzoru na zapadne s novim zanatima, te svojim životom, radom i poslovnim vezama iz domovine mnogo doprinijeli da se istočna Hrvatska brzo uključi u europske tokove. Već se početkom 18. stoljeća, putujući i živeći u gradovima istočne Hrvatske, strani državljani osjećao kao da živi u nekom europskom središtu, što u prvom redu vrijedi za gradove, a kasnije i za sela.

Poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine došlo je do smanjivanja i nestanka ranijih vlastelinskih porodica i imanja. Tome su osobito doprinijele nove političke okolnosti u novoj državnoj tvorevini, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, kao i agrarni zakoni o smanjenju veleposjeda te nadjelbi zemlje prvenstveno „srpskim solunskim dobrovoljcima” i drugim korisnicima. Tako je još 1922. godine statistika veleposjeda u tadašnjoj Virovitičkoj županiji izgledala ovako: posjednik Guttman (Belišće) imao je 69.207 jutara, vlastelinstvo Schaumburg-Lippe (Virovitica) 69.240 jutara, grof Rudolf Norman (Valpovo) 38.708 jutara, grof Gustav Norman (Bizovac) 34.204 jutara, grof Teodor Pejačević (Našice) 80.679 jutara, grof Petar Pejačević (Retfala) 2.292 jutara, grofica Štefanija Mailath (D. Miholjac) 18.330 jutara, grof Gustav i Ladislav Mailath 8.100 jutara, vlastelinstvo Donji Miholjac 10.371 jutara, grof Gejza Janković (Darugar) 17.192 jutara, grof Aladar Janković (Jankovac) 4.610 jutara, grof Velimir Janković (Suhopolje) 4.592 jutara, grof Ladislav Janković 7.165 jutara, grof Josip Janković 3.761 jutara, porodica Pfeiffer (Osijek) 7.999 jutara, dr. M. Stampfler 2.331 jutara, vlastelinstvo Kozice 2.719 jutara, Ervin Cseh (Erdut) 2.380 jutara, F. S. Schmidt (Čepin) 2.084 jutara, Đakovačka biskupija (Đakovo) 29.786 jutara, Srpska patrijaršija (Dalj) 11.478 jutara, manastirska dobra (Orahovica) 1.475 jutara.⁸

Novi agrarni zakoni i reforme između dva svjetska rata smanjivale su vlastelinske posjede tako da su okončanjem agrarne reforme 1937. godine posjedi znatno smanjeni te su uglavnom zadržali šumske komplekse. No nakon 1945. došlo je do nacionalizacije i konfiskacije svih posjeda, njihovi su vlasnici protjerani ili osuđeni kao „suradnici okupatora“ te je nestalo u Slavoniji dotadašnje zapadnoeuropske uloge i utjecaja u gospodarstvu. Time je nestao i europski model privatnog vlasništva i poduzetništva, a gospodarstvo je postalo sluškinja zatvorene i izolirane politike totalitarnog komunističkog sustava u Socijalističkoj Jugoslaviji.

Nakon pada totalitarnog komunističkog režima došle su demokratske promjene 1991. godine i osamostaljenje hrvatske države. Tada se Hrvatska

⁸ „Vjesnik Virovitičke županije“, godina 1922.

vraća svojim europskim tradicijama, ali sa znatnim kašnjenjem te gospodarskim i kulturnim problemima koje je ostavila sedamdesetogodišnja rastava od europskog načina života.

U prilici smo donijeti kraći povijesni prikaz značajnijih slavonskih veleposjeda od 18. stoljeća čiji su posjednici bili podrijetlom iz europskih zemalja. Takav pregled potvrđuje iznesene činjenice i upućuje na pripadnost Hrvatske europskim tradicijama, kulturi i civilizacijskom krugu. Budući da se Hrvatska nalazi u europskim integracijskim tokovima, ovaj će povijesni prikaz pripomoći da Hrvatska nađe svoje mjesto među europskim narodima, jer ju s njima vežu duboke i neraskidive veze.

Beljsko vlastelinstvo u Baranji

Čuveni vojskovođa, diplomat i mecena, princ Eugen od Savoje, dobio je od cara Leopolda 1698. godine, dakle godinu dana nakon sjajne pobjede nad Osmanlijama kod Sente 11. rujna 1697., veliki posjed u Baranji. Princ Eugen je 1707. podigao svoj dvorac u Bilju (Belye) u Baranji, 5 kilometara sjevernije od Osijeka, i tu smjestio upravu posjeda, po čemu je čitavo vlastelinstvo nosilo naziv „Belje“.

U sastav Beljskog vlastelinstva ušla su početkom 18. stoljeća sljedeća mjesta: Bilje, Batina, Branjin Vrh, Monostor (B. Manastir od 1918.), Draž, Branjina, Duboševica, Gajić, Grabovac, Kamenac, Kozarac, Kopačevo, Kneževi Vinogradi, Kotlina, Lipova, Luć, Majš, Nyarad, Petlovac, Popovac, Podravlje, Podolje, Sarok, Suza, Szt. Marton, Šumarina, Topolje, Udvar, Vardarac, Villany i Zmajevac.⁹

Poslije smrti Eugena Savojskog 1736. godine vlastelinstvo je ponovno pripalo Habsburškoj kruni koja ga je dala u zakup. Konačno je taj posjed 1780. dobila (kupila) nadvojvotkinja Marija Kristina, kćerka carice i kraljice Marije Terezije, supruga vojvode Sachsen-Teschen. Njihov nasljednik nadvojvoda Karlo pretvorio je 1822. beljski posjed u obiteljski posjed (fideicomis), s tim da ga je naslijedio najstariji sin Albert, a poslije njegove smrti 1897. prešao je na sinovca Fridriha koji je ostao vlasnik beljskog posjeda do 1918. godine.¹⁰

Beljski je posjed krajem 17. stoljeća, dakle nakon oslobođenja od osmanske vlasti, bio zapušten i nerazvijen. Velike šume, močvarno tlo koje je plavio Dunav, Drava i Karašica, mali broj stanovnika i slaba gospodarska

⁹ DAOS, Arhiv Beljskog vlastelinstva.

¹⁰ Igor Karaman, *Imanje Belje i Darda u sastavu veleposjeda na prostoru hrvatskog Podunavlja od XVIII. do XX. stoljeća.*, -u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 135.

razina bile su osnovne karakteristike beljskog posjeda krajem 17. stoljeća. Iako većih ulaganja u posjed nije bilo do konca 18. stoljeća, on se ipak konsolidirao. Dolaskom posjeda u ruke habsburške nadvojvodske kuće krajem 18. stoljeća, izvršena su već početkom 19. stoljeća značajna ulaganja u gospodarstvo, zaštitu od poplava i druga agrotehnička ulaganja, te je posjed došao u red razvijenijih u Europi. Poduzeti su melioracioni radovi oko obrane od poplava Dunava, Drave i Karašice čime se dobila i zaštitila prvorazredna zemlja. Nadalje, stvorene su dobre upravno-ekonomske jedinice s novim agrotehničkim mjerama, kulturama i obradom tla. Naseljavanjem Nijemaca, krčenjem šuma i podizanjem pustara (ekonomija), uvođenjem stočarstva i slično posjed je imao napredno gospodarstvo, tako da je već prije 1848. slovio kao jedno od najnaprednijih dobara u Europi.¹¹

Poslije dokidanja feudalnog društveno-ekonomskog uređenja 1848. posjed je smanjen jer su znatan dio oranica dobili seljaci, ali su šume, vinogradi i ritovi i dalje ostali u vlastelinstvu. Od tih preostalih površina vlastelinstvo je podiglo moderne ekonomije i izgradilo poljoprivredne, stočarske, vinogradarske, šumarske i industrijske gospodarske jedinice. Uvedeni su moderni strojevi, nove kulture tla, industrijska postrojenja kao što su mljekara, tvornica žeste, šećerana, ciglane, vinarije, prerada drva i drugo. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Beljsko je vlastelinstvo bilo među najrazvijenijim u Europi i nadaleko je slovalo kao uzorno gospodarstvo. Naročito su bile poznate i tražene žitarice, šećer, vina i stočarski proizvodi koji su se izvozili željeznicom i riječnim tokovima u Europu.

Propašću Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine izgubili su raniji vlasnici beljski posjed koji je došao, kao i Baranja u sutoku rijeka Dunava i Drave (baranjski trokut), u sastav nove državne zajednice, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. No posjed je zapravo poslije 1918. beogradska vlada prisvojila kao državno dobro. To je vrijeme kada počinje stagnirati do tada tako uzorno gospodarstvo. Prvo počinje kolonizacija Baranje iz pasivnih područja novonastale državne tvorevine, potom dolaze česte promjene u upravi posjeda, a uz to se i beogradska fiskalna politika željela brzo obogatiti bez većeg rada i ulaganja. Veliki porezi, niske cijene, slaba ulaganja u posjed i drugo doveli su do toga da ranije uzoran i unosan beljski posjed proizvodi tek za vlastito preživljavanje.

Dobro Belje, kao i cijela južna Baranja, zadržano je pod beogradskom upravom do 1941. godine. Tek poslije 1945. dolazi južni baranjski trokut u sastav Hrvatske kojoj i pripada. No dio je lovnih i šumskih površina (Košutnjak) i dalje zadržala državna jugoslavenska uprava u Beogradu dok konačno 1990. godine nije i to pripalo sastavu Hrvatske.

¹¹ *Beljsko vlastelinstvo, Mađarsko gospodarsko društvo*, Budimpešta 1882.

Poslije raspada Komunističke partije Jugoslavije i demokratskom vođjom hrvatskih građana 1990. uslijedila je 1991. godine oružana pobuna Srba u hrvatskoj Baranji potpomognuta Srbijom i tadašnjom armijom. Srbi su oružanom agresijom srušili u Baranji hrvatsku demokratsku vlast, protjerali većinu nesrpskog stanovništva i okupirali Baranju. Od 1991. do 1995. opljačkano je baranjsko gospodarstvo, zapuštene su njive i proizvodnja tako da je Baranja i Belje, jedno od najplodnijih područja, postalo zapušteno i u neredu zbog velikosrpske okupacije. Belje i prognani Baranjci sklonili su se u Hrvatsku čekajući povratak u svoje domove i plodnu, iako zapuštenu Baranju. Končno je Baranja opet vraćena pod hrvatsku upravu 1998. godine, najveći broj prognanih Baranjaca se vratio, te se danas to plodno i nekada uzorno europsko gospodarstvo obnavlja, istina uz velike probleme i privatizira, kako bi, po europskim uzorima, gospodarska proizvodnja opet uznapredovala.

Tijekom rada Beljskog vlastelinstva stvorena je velika pisana arhivska dokumentacija. Nažalost, značajan je broj dokumenata uništen krajem Prvog i Drugog svjetskog rata, dok je drugi dio stradao za vrijeme velikih poplava u Baranji 1926. i 1965. godine. Preostalo je manje pisanog materijala iz rada Beljskog vlastelinstva koji se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, nešto u Arhivu u Pečuhu, nešto u arhivima Beograda, kao i u Njemačkoj gdje su se nalazili nekadašnji vlasnici Belja. Osim toga, postoji i nešto literature o Baranji i Beljskom kao i Darđanskom vlastelinstvu tako da možemo imati realnu sliku o posjedu u Belju.

Guttman d.d. Belišće

Kupovinom velikih površina šuma od grofa Normana i ostalih vlasnika Valpovačkog vlastelinstva osnovao je S. H. Guttman u Belišću u drugoj polovini 19. stoljeća vrlo razgranato drvno-industrijsko poduzeće. Godine 1884. puštena je u pogon parna pilana koja je već prvih godina zapošljavala oko 500 radnika, tako da je to bilo jedno od najkrupnijih drvnih industrijskih poduzeća u Slavoniji. Usporedo s gradnjom pilane započela se graditi uskotračna željeznica čija je dužina 1888. godine već iznosila 40 kilometara. Godine 1889. izgrađena je tvornica tanina, 1900. tvornica za suhu destilaciju drveta, 1906. otvoren je kod Orahovice kamenolom „Radlovac“, a 1910. ribnjaci nedaleko od Donjeg Miholjca (Grudnjak) na površini od oko 700 jutara. Željeznička mreža Guttman 1910. iznosila je već 280 kilometara.¹²

Početkom travnja 1918. poduzeće „Guttman“ u Belišću je pretvoreno u dioničarsko društvo te kao takvo radi do 1941. kada je pretvoreno u „Šumsko veleobrtno d.d. Belišće“. Poslije 1918. poduzeće je dosta smanjeno, a

¹² DAOS, Šumsko veleobrtno d.d. – S. H. Gutmann Belišće.

broj svih radnika iznosio je 3.377. No uoči Drugog svjetskog rata broj zaposlenih se popeo na 5.300 te je opet među vodećim industrijama u državi.¹³

Poslije 1945. poduzeće je nacionalizirano te je radilo kao „Drveno industrijski kombinat Belišće“.

Danas je poduzeće Belišće privatizirano te uspješno radi kao dioničko društvo, iako još postoje određeni tranzicijski problemi u kojima se nalazi cijela Hrvatska zbog prošlih političkih i gospodarskih odvajanja od europskih razvojnih procesa.

Bizovačko vlastelinstvo

Poslije smrti barunice Marijane Prandau udane za grofa Normana Ehrenfelsa 1891. Valpovačko vlastelinstvo naslijedilo je njezine troje djece: grof Rudolf, grofica Ana Csaky i Gustav Norman Ehrenfels. Konačno su se braća podijelila tako da je Rudolfu pripao valpovački dvorac s ekonomijom Valpova, Gorice, Krtinjače i Jedinca, dok je Gustav dobio manji dvorac u Bizovcu s ekonomijama Selcem i Samatovcima te šume Petrijevačkog revira gdje je podigao dvorac Jelengrad. Poslije 1918. cijelo imanje Gustava je opljačkano te je on odselio u Štajersku u svoj dvorac Unter Premstätten nedaleko od Graza, a vlastelinstvo Bizovac s dvorcem Jelengrad je otkupio brat Rudolf. Dalje je ovaj bizovački posjed dijelio sudbinu kao i valpovački posjed, što se može vidjeti kod opisa Valpovačkog vlastelinstva.¹⁴

Posjed Darda

Za zasluge u ratu protiv Turaka dobio je general Fridrih Veterani 1695. dardanski posjed u Baranji.

Poslije njegove smrti 1714. posjede je naslijedila kćerka i njezin muž Julije Malenheim. Posjedi su se sastojali od mjesta Darde, Jagodnjaka, Bolmana, Karanca, Baranjskog Petrovog Sela, Širina, Beremenda, Mattya, Hrasatina, Gordise, Kašada i Ajtoa, dijelom u današnjoj Mađarskoj a dijelom u Hrvatskoj.¹⁵

¹³ Igor Karaman, *Razvitak slavonsko-srijemske drvnoprerađivačke industrije i uloga tvrtke Gutmann u Belišću do Prvog svjetskog rata*, -u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 195.

¹⁴ DAOS, Bizovačko vlastelinstvo.

¹⁵ Igor Karaman, *Imanje Belje i Darda u sastavu veleposjeda na prostoru hrvatskog Podunavlja od XVIII. do XX. st.*, -u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 135.

Godine 1749. posjed Dardu kupio je grof Ivan Nepomuk Eszterhazy, da bi 1842. taj posjed kupio knez Schaumburg Lippe. Posjed se stalno nalazio u zakupu i mijenjao više vlasnika. Naposljetku, pred Prvi svjetski rat vlasnik dardanskog posjeda postala je Mađarska agrarno-rentna banka. Poslije 1918. i ovaj je posjed pao pod agrarnu reformu, a ostatak je pripojen državnom Beljskom dobru.¹⁶

Đakovačko vlastelinstvo

Hrvatski herceg Koloman darovao je bosanskom biskupu i njegovim nasljednicima 1239. posjed Đakovo i Breznicu. Tu darovnicu potvrdio je hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. 1244. godine. Posjed je obuhvaćao prostor od izvora rijeke Biđa k Levanjskoj Varoši, Selcima, Gorjanima, Semeljcima, Vrbici, Mikanovcima, Cerni, Štitaru do Save prema Tolisi u Bosni te je išao duž Save do blizu Slavenskog Broda.

Padom Bosne pod osmansku vlast 1463. lišeni su bosanski biskupi posjeda u Bosni, a padom Slavonije 1526. zauzeli su Osmanlije i đakovački posjed. Još za vrijeme osmanske okupacije priznao je car Ferdinand 1650. bosanskom biskupu pravo na đakovački posjed. U listopadu 1687. Đakovo je opet došlo u hrvatske ruke, a 1697. obnovio je car Leopold I. darovnicu kralja Ferdinanda bosanskim biskupima nad posjedom Đakovo.

Bosansko-đakovački biskup Ogranić ušao je u posjed Đakovo krajem 17. stoljeća, koji se sastojao od 54 naseljena sela i 87 napuštenih. Đakovačkome vlastelinstvu pripadala su mjesta: *Budrovci, Strizivojna, Piškorevci, Vrpolje, Perkovci, Čajkovci, Andrijevi, Topolje, Beketinci, Satnica, Užarevci* (1810. preseljeni u *Satnicu*), *Ivanovci, Tomašanci, Gorjani, Bračevci, Slatinik, Popovci* (kod *Podgorja*), *Drenje, Potnjani, Pridvorje, Nabrđe, Povučje, Čenkovo, Breznica, Gašinci, Lev. Varoš, Slobodna vlast, Ratkov dol, Silonci i Dubovik* (danas pustoselina), *Majar, Hrbanovci, Lapovci, Dubravnik* (kasnije preseljeno), *Trnava, Svetoblažje, Kondrić, Selce, Radinovci* (nestalo), *Viškovci, Lepušanci* (nestalo), *Forkuševci, Vučevci, Junakovci* (nestalo), *Semeljci, Koritna, Kešinci, Vrbica, Mikanovci, Jurjanci, Bižanija* (nestalo), *Podgorje, Preslatinci i Musić*. Vojnoj granici su 1745. pripala mjesta Đakovačkog vlastelinstva *Mikanovci, Strizivojna, Vrpolje, Čajkovci, Andrijevi, Perkovci* i *Topolje*. Biskupi su dugo potraživali odštetu za sedam izgubljenih sela koja su pripala Vojnoj granici, ali im bečki dvor to nikad nije dao.¹⁷

¹⁶ *Tri stoljeća Belja*, Osijek 1986.

¹⁷ Cepelić – Pavić, *Josip J. Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski*, god. 1850.-1900., Zagreb 1904.

Veličina posjeda sredinom 19. stoljeća iznosila je nešto preko 75.000 jutara, a nakon feudalne reforme 1848. godine oko 36.753 jutara, s tim da se najveći dio posjeda nalazio pod šumama. Osobito je gospodarstvo uznapredovalo za vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1849.-1905.). Osim šuma treba spomenuti dobro uređene vinograde (Trnava, Mandičevac) i voćnjake, poznatu ergelu konja, ribnjake i njive s gospodarstvima, te uzgoj stoke.

Godine 1901. imala je Đakovačka biskupija 14.641 ha (25.463 jutara) posjeda. Proizvodila je sve uobičajene poljske plodine, vino i voće te šume.

Poslije 1918. i ovo je vlastelinstvo znatno smanjeno zbog agrarne reforme. Vlastelinstvo je gotovo u cijelosti nacionalizirano poslije 1945. tako da je đakovačkom biskupu ostalo tek dvadeset jutara vinograda i oranica.¹⁸

Erdutski posjed

Erdut je staro hrvatsko naselje smješteno s južne strane iznad Dunava na erdutskim brežuljcima visokim sto metara, dvadesetak kilometara istočno od Osijeka. Nekada je na obali iznad Dunava stajala jaka kula koja se spominje u pisanim listinama već u 14. stoljeću, od koje danas postoje ostaci.

Krajem 15. stoljeća Erdut je posjedovao kraljevski vratar Nikola Banfi-Lendavski koji ga je držao do 1526. kada dolazi u osmanske ruke. Prema opisu Maksa Prandstettera (*Itinerarium*) iz 1608. utvrda Erdut se nalazila u lošem stanju, bila je bez krova, no vanjski zidovi su bili visoki i prilično sačuvani. U utvrdu su stanovali Turci, a pred gradom se nalazilo poveće naselje.

Godine 1687. Austrijska carska vojska oslobodila je Erdut od osmanske vlasti te je on došao pod Državnu komorsku upravu u Osijeku. Erdutski je posjed ostao pod upravom Bečke komore sve do 1730., kada ga je kralj Karlo VI. darovao Ivanu barunu Zuani, komorskom savjetniku, za 15.000 forinta. Tada su Erdutu pripadala sela *Erdut, Tenje, Hrastin, Laslovo i Sarvaš* te na sjeveru preko Dunava *Novo selo i predij Lovrenac*. Poslije smrti baruna Zuane prodala je njegova udovica 1746. posjed Erdut s pripadajućim selima za 30.000 forinta grofu Ivanu Palfyju de Erdödy, tadašnjem ugarskom palatinu. No, kako je Ivan Palfy stariji uskoro umro, posjed je prešao na njegove sinove. Svečani uvod u posjed Palfijevih nasljednika obavljen je 1752. godine.¹⁹

¹⁸ Arhivsko gradivo Đakovačkog vlastelinstva nalazi se dijelom sačuvano u Arhivu Đakovačke i Srijemske biskupije u Đakovu.

¹⁹ DAOS, Arhiv Čepinskog vlastelinstva, Posjed Erdut.

Erdutski posjed nije dugo ostao u rukama obitelji Palffy jer su ga 3. lipnja 1765. prodali Ivanu Kapistranu Adamoviću za 340.000 forinta. U posjedu obitelji Adamović ostao je posjed Erdut do 1880-tih godina, kada ga je kupio plemeniti Ervin Cseh de Szentkatolna, veliki župan Srijemske županije i hrvatski ministar u mađarskoj vladi. Ervin Cseh je umro 12. lipnja 1918. u Erdutu kao vlasnik plemićkog dobra od 2.375 jutara. Ervin je bio mađarski orijentiran tako da nije imao jačih veza s domaćim plemstvom i narodom. Njega je naslijedila malodobna jedinica Irena Cseh, dok je njena majka udovica Julijana dobila pravo doživotnog uživanja nad 1/4 imanja.²⁰

Za vrijeme prevrata 1918. godine erdutsko je dobro opljačkano, a potom ga je zahvatila agrarna reforma te je došlo u težak položaj. Konačno je 1945. erdutski posjed nacionaliziran, a potomci obitelji Cseh živjeli su u krajnjem siromaštvu.²¹

Posjed Aljmaš je 1702. godine predala Bečka carska uprava osječkoj rezidenciji Družbe Isusove na uživanje. Nakon ukidanja njihovog reda 1773. Aljmaš je uključen u Erdutsko vlastelinstvo u posjedu baruna Adamovića te je kasnije dijelio sudbinu kao i erdutski posjed.²²

Iločko vlastelinstvo

Poslije oslobođanja Slavonije i Srijema krajem 17. stoljeća od osmanske vlasti podijelio je car Leopold 1697. iločki posjed sinovcu pape Inocenta rimskom knezu Liviju Odeschalchiju. Ta je porodica bila papinska i pripadala je malom broju državnih kneževa Sv. Rimskog Carstva. Vlasnici vlastelinstva Ilok boravili su u Rimu, a u Ilok, gdje su imali veliki dvor, dolazili su samo povremeno.²³

Početkom 18. stoljeća imalo je iločko vlastelinstvo zajedno s iriškim posjedom 35 naselja. Ovaj je posjed kao i ostali do 1848. bio u feudalnom društveno-ekonomskom uređenju. Poslije toga seljaci su dobili dio zemljišta i postali neovisni od ranijeg vlastelina, a vlastelinstvo je prešlo na krupni veleposjednički kapitalistički način proizvodnje, stvorivši ekonomije. Sve do 1918. i ovo se vlastelinstvo nalazilo u granicama Hrvatske, a Hrvatska u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. No poslije 1918. došla je Hrvatska pa tako i područje do Dunava i Save u sastav nove državne zajednice Kraljevine

²⁰ Prof. Dr. Ivan Erceg, *Ivan Kapistran Adamović*, Osijek 1996., str. 11.

²¹ DAOS, Erdutsko i Čepinsko vlastelinstvo, sačuvano vrlo malo arhivskog gradiva.

²² Prof. Dr. Ivan Erceg, *Ivan Kapistran Adamović*, Osijek 1996., str. 12.

²³ Josephus C. Firman, *Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699. g.*, Osijek 1998.

Srba, Hrvata i Slovenaca, s time što je istočni Srijem, dakle istočna područja Iločkog vlastelinstva, došao pod upravu Vojvodine odnosno Srbije.²⁴

Nekada napredan iločki posjed počinje se poslije 1918. smanjivati uslijed agrarne reforme i naseljavati kolonistima, tako da je posjed pred svoje dokinuće 1945. bio sveden na nešto šuma i vinograda s dvorcem u Iloku. Vlastelinstvo je dokinuto 1945. kada je i ono preostalo postalo općenarodna imovina.²⁵

Vlastelinstvo Našice

Našičko vlastelinstvo formirano je već u 13. stoljeću te se održalo kroz cijeli feudalni sustav, samo su se mijenjali posjednici. Redovno je obuhvaćalo grad i utvrđenje Našice te do pedesetak okolnih mjesta do osmanskih osvajanja.

Našice je oslobođeno osmanske vlasti 14. rujna 1687. godine, te je vlastelinstvo došlo u posjed Austrijske carske vojske. Godine 1698. dobio je našički posjed pukovnik Johann Ferdinand Kyba von Kinsfeld uz zapis za 29.506 forinta. Budući da je on umro bez potomstva, a posjed nije otkupio, kralj je darovao posjed grofici Katarini de Cordua za 40.000 forinta. Kada je država isplatila grofici navedeni iznos 1708., posjed je opet preuzela Državna komora. Godine 1723. darovao je kralj posjed knezu Franji A. Lambergu za 27.328 forinta. Knez je taj posjed prodao 1726. generalu i zapovjedniku osječke tvrđave Antunu Oduyeru za 20.000 forinta. Tada se našički posjed sastojao od grada Našica te mjesta Gradac, Seona, Ceremošnjak, Zoljan, Vuškojevci, Podgorac, Gornja Motičina, Klokočevac, Šušnjari, Pribiševac, Stipanovci, Đurdanci, Ostrošinci, Sv. Martin, Kršinci i Ribnjak.

Josip Franjo Ksaver Antun Pejačević (rođen u Osijeku 1710.) kupio je 1732. od udovice grofice Oduyer imanje Našice za 18.000 forinti. Kasnije je Pejačević stekao posjed Podgorac, dok je posjed Rumu u Srijemu te Retfalu i Viroviticu baštiniio od svojih stričevića. Godine 1772. postao je grof s predikatom *Viroviticki (de Veröcze)*.²⁶

Cjeloviti našički posjed ostao je u posjedu grofova Pejačevića do 1848., a poslije toga veći dio šuma i nešto oranica kao veleposjed do 1918. godine.

²⁴ DAOS, Arhiv Iločkog vlastelinstva.

²⁵ Igor Karaman, *Kasnofeudalna vlastelinstva*, - u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 32; Stjepan Sršan, *Gospodarska izvješća Iločkog vlastelinstva 1918.-1928.*, Osijek 2006.

²⁶ Stjepan Sršan, *Našičko vlastelinstvo nakon odlaska Turaka (1687.-1848)*, Našički zbornik, Našice 1994.

Godine 1902. Našičko vlastelinstvo je imalo 20.010 hektara (34.800 jutara) zemljišta. Poslije 1918. smanjen je veleposjed uslijed agrarne diobe kolonistima. Konačno, 1945. godine posjed je nacionaliziran tako da danas tek govorimo o nekadašnjem posjedu.

Obitelj Pejačević dala je vidan doprinos u političkom, kulturnom, znanstvenom, prosvjetnom i gospodarskom javnom životu ne samo Našica i okolnih mjesta, već i u cijeloj Hrvatskoj.

Obitelj Pejačević je početkom 18. stoljeća imala Mitrovačko vlastelinstvo u Srijemu koje je 1745. zamijenjeno za Virovitičko, Rumsko i Retfalačko vlastelinstvo.²⁷

Vlastelinstvo Nuštar

O posjedu Nuštar malo znamo jer nedostaju arhivski pisani izvori. Poslije oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti 1687. posjed Nuštar dobio je barun Cosseau, jedan od projektanata osječke Tvrđe. Posjed je 1745. obuhvaćao Nuštar, Cerić, Ostrovo, Gaboš, Markušicu, Jarminu i Marince.

Poslije Cosseaua posjed je dobio grof Sandor de Slavnica.

Godine 1848. nuštarski se posjed već nalazi u rukama obitelji Khuen-Hedervary. U njihovom vlasništvu ostaje do 1945. pretrpjevši poslije 1918. agrarnu reformu.²⁸

Valpovačko vlastelinstvo

Poslije oslobođenja Slavonije i drugih područja od osmanske vlasti 1687. zadržala je Austrijska komora novostečena područja pod svojom upravom. Državna komora je vodila upravu i nad Valpovačkim vlastelinstvom. No kako država nije imala velike koristi od posjeda, a potrebe Bečkog dvora za novcem su bivale sve veće, to je Dvor prišao početkom 18. stoljeća rasprodaji ili podjeli posjeda interesentima ili onima kojima je što dugovao. Tako je car Karlo VI. 1721. darovao valpovački i miholjački posjed barunu Petru Antunu Hilleprandu von Prandauu, visokom komorskom činovniku i državnom dostojanstveniku u Beču. U sklopu vlastelinstva nalazila su se mjesta: grad Valpovo s poznatom srednjovjekovnom kulom i dvorcem, Nard, Podgajci, Donji Miholjac, Sv. Đurad, Rakitovica, Viljevo, Kapelna, Kućanci, Golinci, Poreč, Radikovci, Šljivoševci, Beničanci, Tivanovci, Lacići, Mari-

²⁷ DAOS, Našičko vlastelinstvo.

²⁸ Igor Karaman, *Nuštar i nuštarsko Povučje*, - u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 219.

janci, Kunišinci, Bokčinci, Črnkovci, Gat, Veliškovci, Tiborjanci, Bocanjevci, Petrijevc, Satnica, Ladimirevci, Marjančaci, Ivanovci, Zelčin, Harkanovci, Koška, Budimci, Poganovci, Martinci, Habjanovci, Brođanci, Novaki, Bizovac, te nekoliko pustih naselja. Dakle cijeli kraj zapadno od Osijeka, a južno od Drave obuhvaćalo je Valpovačko vlastelinstvo.²⁹

S vremenom se posjed nešto smanjivao uslijed obiteljskih dioba. Tako je 1831. diobom između braće Karla i Gustava Prandaua prvi dobio vlastelinstvo Donji Miholjac, a drugi Valpovo. Smrću baruna Karla opet se posjed Donji Miholjac vratio Gustavu, no nije dugo ostalo tako jer je posjed Donji Miholjac dobila kći Štefanija zbog udaje za grofa Majlata. Konačno je smrću muške loze 1885. Valpovačko vlastelinstvo preuzela Marijana Prandau udata za grofa Konstantina Normana. Poslije njezine smrti 1891. posjed se dijeli na tri dijela: na sina Rudolfa Normana, Anu groficu udatu Csaky i na sina Gustava grofa Normana. Kupovinom posjeda Podgorača 1902. godine posjed se povećao.³⁰

Cjelokupni je posjed obuhvaćao oko 80.000 jutara i bio velikim dijelom pod hrastovom šumom, dobrim oranicama, pašnjacima i livadama, dok je ostalo bilo pod tršćakom i neplodno. No prilikom preuzimanja posjeda 1721. godine, posjed je bio zapušten: velike su površine bile dugo napuštene, obrasle šikarjem i šumom, dok je značajne površine plavila rijeka Drava, Karašica ili Vučica, s brojnim barama. Slabi putevi bez kanala i s dosta razbojnika činili su kraj još težim za život. Težak se život seljaka nastavio i za vrijeme upravitelja, kada je vlasnik Prandau živio u Beču. Tek dolaskom vlasnika na posjed u Valpovo 1790. godine počinje ozbiljnija faza ekonomskog procvata posjeda. Tada su uložene značajne investicije u posjed, stvorene dobre ekonomske jedinice i uprava, uznapredovala je obrada tla, uzgoj stoke i drugo tako da je početkom 19. stoljeća taj posjed u gospodarskom pogledu promijenio raniju nepovoljnu sliku.

Dokidanjem kmetstva 1848. godine seljaci su dobili urbarske oranice, nešto šuma i pašnjaka, dok je vlastelin zadržao šume te preostali dio oranica, uglavnom grupirane komplekse oko pojedinih parcela i mjesta. Od tih je kompleksa vlastelin stvorio nove moderne ekonomije (majure) bilo za poljoprivredu, bilo za stočarstvo. Uvedene su nove agrotehničke mjere, novi strojevi, kulture i uprava, a sve je to investirano od sredstava prodanih šuma jer se tada počela iskorištavati šuma sječom i prodavati za novac. Krajem 19. stoljeća i ovo vlastelinstvo postaje vrlo razvijeno, naročito zbog dobiti od sječe šuma (prodaja hrasta Gutmanu koji je stvorio Belišće, zatim Francus-

²⁹ Igor Karaman, *Kasnofeudalna vlastelinstva i seljački posjedi na tlu Slavonije od Karlovačkog mira 1699. do revolucije 1848/9.*, - u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 34.

³⁰ DAOS, Arhiv Valpovačkog vlastelinstva.

kom društvu za iskorištavanje hrasta). Vlastelinstvo je ulagalo novac i u razne strane banke i dionice.

Raspad Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine značio je i materijalni zastoj ovog posjeda. Naime, ogroman novac i dionice izgubile su svoju vrijednost, a agrarna reforma drastično je smanjivala posjed, te su obitelji Norman ostali samo značajni dugovi koje nastoji isplatiti zalogom zemljišta. Grof Rudolf se 1945. preselio u Austriju na svoj dvorac Rotenthurm u Koruškoj, a valpovački je posjed postao državna imovina u socijalističkoj Jugoslaviji.³¹

I za valpovački se posjed može reći da je imao svoj veliki domet naročito početkom i krajem 19. stoljeća, kada je privatnim poduzetništvom od plodne zemlje i prirodnog bogatstva s marljivim stanovništvom postignuto blagostanje kraja. No poslije 1918., kada je i taj dio posjeda kao i Hrvatska došao u sastav nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, počinju agrarne reforme, nezdrava državna politika prema ekonomiji, visoki porezi, niske cijene i nesigurnost ulaganja, tako da je posjed došao do anemije i konačno završio nacionalizacijom 1945. godine.³²

Vlastelinstvo Virovitica

Do 1726. godine pripadao je virovitički posjed Bečkoj dvorskoj komori, da bi ga tada dobio knez Josip de Cordua. No 1750. kraljica M. Terezija darovala je posjed grofu Marku Aleksandru Pejačeviću i rođacima (Josipu, Henriku i Ignacu) kao odštetu za njihove posjede u Rumi i Mitrovici koje je pripojila Vojnoj granici. Godine 1848. virovitičko je imanje imalo 673 selišta i 206 želira i pripadalo je Đuri Vilhelmu knezu Schaumburg Lipeu od 1842. godine. Pred Prvi svjetski rat imanje je bilo podijeljeno na 54 imanja i veća posjeda u ukupnoj površini od 69.240 jutara.³³

Posjed Voćin

Do 1703. posjed Voćin je vodila Državna komora, a tada ga je kralj Leopold I. darovao grofu Ferdinandu K. Caraffi de Stigliano, dijelom zbog

³¹ Igor Karaman, *Gospodarska djelatnost na podravskom veleposjedu Valpovo u doba oblikovanja i razvoja građanskog poretka, 1848.-1918./1945.*, -u: *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje*, Osijek 1997., str. 75.

³² DAOS, Valpovačko vlastelinstvo, arhivska dokumentacija je dobro sačuvana te pruža vrlo vrijedne podatke za gospodarsku i demografsku prošlost ovoga područja i inozemne veze vlasnika.

³³ DAOS, Arhiv Virovitičkog vlastelinstva, sačuvano je vrlo malo građiva.

duga od 16.000 forinta, a dijelom u ime njegovih zasluga. Imanje je naslijedio Otto grof Caraffa. Komora je 1766. godine otkupila imanje koje je procijenjeno na 92.522 forinte (44 mjesta). Državna je komora izvršila znatna ulaganja u ovaj posjed, osobito podigavši upravu u Suhopolju (Terezovac). Krajem 18. stoljeća voćinski je posjed stekao grof Ivan Nep. Janković de Pribert. Poslije njegove smrti 1817. godine podijeljen je posjed na vlastelinstvo Voćin u posjedu Josipa Jankovića i Terezovac (Suhopolje) u posjedu Stjepana Jankovića. Godine 1919. posjed je konfisciran, a vlasniku je ostavljeno 7.886 jutara koje je prodao 1931. Hrvatsko-slavonskoj banci za parcelaciju i kolonizaciju.³⁴

Vukovarsko vlastelinstvo

Poslije oslobođenja Slavonije i Srijema od osmanske vlasti 1687. Vukovar i njegova šira okolica stavljeni su pod upravu Austrijske komore. Posjede Sotin i Tovarnik predala je Bečka vlada 1720. godine generalu von Felsu. No već 1722. te je posjede, naslijedivši ih od oca, prodala kći generala von Fels Margareta generalu Josipu Antunu grofu von Odyer, a on ih je prodao 1728. za 15.000 rajnskih forinta barunu Johannu Wilhelmu von Pfeffershofenu. Ujedno je 1728. Bečki dvor dao čitavo Vukovarsko vlastelinstvo, koje je do tada držala Državna komora, grofu Johannu Ferdinandu von Küffsteinu u zamjenu za vlastelinstvo Dioseg u Mađarskoj. To je vlastelinstvo obuhvaćalo sljedeća mjesta: Vukovar, Opatovac, Šarengrad, Novak, Lovas, Ilaču, Ilince, Malu Vašicu, Nijemce, Đeletovce, Banovce, Tompojevce, Mikleuševce, Čakovce, Berak, Orolik, Slakovce, Laze, Jankovce, Negoslavce, Bogdanovce, Svinjarevce, Mohovo i Novi Vukovar.

Grof Küffstein kupio je 1728. od baruna Pfeffershofena posjede Sotin i Tovarnik za 15.400 forinti te ih pripojio Vukovarskom vlastelinstvu. Konačno je novom carskom donacijom 1731. potvrđeno cjelokupno Vukovarsko vlastelinstvo grofu Küffsteinu, uključivši posjede Sotin te Tovarnik. Tome je vlastelinstvu još pripojeno 100 sesija i to sela: Trpinja, Pačetin, Antin, Korod, Tordinci, Vera i Bobota od Osječke komorske uprave, tako da je Vukovarsko vlastelinstvo obuhvaćalo cijelo područje istočno od Osijeka prema Vukovaru.³⁵

Grof Küffstein je 1736. prodao cjelokupni posjed Vukovar izbornom njemačkom knezu grofu Filipu Karlu von Eltz iz Mainza za 175.000 forinta. Svojom darovnicom ostavio je prvi akvizitor posjeda poslije svoje smrti 1743. svome nećaku grofu Anselmu Kazimiru von Eltz-Kempenich, koji ih

³⁴ DAOS, Arhiv grofa Jankovića Daruvarskog, sačuvano je vrlo malo gradiva.

³⁵ DAOS, Arhiv Vukovarskog vlastelinstva.

je uživao sve do svoje smrti 1778. godine. Njega je naslijedio njegov sin Hugo Filip, potom njegovi nasljednici sve do 1945. godine kada je obitelj Eltz otišla iz Hrvatske, a vukovarski je posjed postao državna svojina.³⁶

Prilikom obnove županija 1745. i uređenja Vojne granice oduzeta su od Vukovarskog posjeda sela Mala Vašica, Ilinci, Nijemci, Deletovci, Banovci, Slakovci, Orolik i Laze, koja su ušla u sastav Vojne granice, tako da je konačno ukupna površina zemljišta vukovarskog posjeda iznosila 114.108 jutara. K tome je krajem 19. stoljeća vlastelinstvo kupilo posjed Gaboš te time povećalo svoje površine.

Veliko je Vukovarsko vlastelinstvo bilo do 1848. u feudalnom društveno-ekonomskom uređenju. Seljak-kmet je obrađivao zemlju, bio je uz nju vezan, bez političkih prava, u prvostupanjskom postupku sudio mu je vlastelin, a za uzvrat je seljak-podanik davao razne daće kao desetinu, devetinu i drugo, imao zaštitu vlastelina i pravo na drva, pašnjak i slično. Vukovarsko vlastelinstvo je imalo velike površine pod šumom, zatim dobre vinograde, ribnjake, stoku te plodne oranice. Uvelo je napredne agrotehničke mjere, nove kulture u obradi tla i usjeva te dobru upravu, a 1780. godine podiglo je lijepi dvorac u Vukovaru gdje se posjednik s obitelji trajno nastanio. Od tog vremena Vukovar se značajnije izgrađivao, a posjedu se posvećivala veća briga nego ranije dok su upravu vodili upravitelji.

Poslije 1848. seljaci su postali neovisni od svoga vlastelina, dobili su ranija urbarska zemljišta, a seoske općine nešto šuma i pašnjaka za potrebe sela. Vlastelinu su ostale velike površine šuma, regalna prava na lov, ribolov i neke druge povlastice, te manji dio ranijih oranica. Na tim je posjedima vlastelin uredio prave ekonomije sa specijaliziranom proizvodnjom: poljoprivrede, stočarstva, šumarstva i industrije s vlastitom radnom snagom i u vlastitoj režiji. Naročito su bili poznati i na dobrom glasu vukovarski vinogradi i voćnjaci te stoka i žitarice, a velike je koristi vlastelin vukao krajem 19. stoljeća i od šuma.

Zbog dobre akumulacije novca izgradilo je vlastelinstvo početkom 20. stoljeća jednu od prvih kudeljara, zatim elektranu, tvornicu betonskih kasa prema švicarskom patentu, tvornicu *žeste* i neka druga postrojenja.³⁷

Poslije 1918. dolaskom u sastav nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca vlastelinstvo je izgubilo velike količine oranica zbog agrarne reforme, tako da je svedeno na samo veći posjed. Daljnjom diobom posjeda, naročito uslijed novih agrarnih propisa, kao i obiteljskom diobom između dva svjetska rata, vlastelinstvo je gotovo palo na stotinjak jutara oranica i

³⁶ Heinz Duchhardt, *Philipp Karl von Eltz Kurtfurst von Mainz, Erzkanzler des Reichs (1732-1743)*, Mainz 1969.

³⁷ Stjepan Sršan, *Vukovarsko vlastelinstvo u Srijemskoj županiji (1687.-1945.)*, Vukovarsko-srijemska županija, Vinkovci 1997., str. 127.

nešto šuma, uz ogromne dugove, ponajprije zbog nepovoljne financijske i poreske politike državnog režima u Beogradu. Konačno je i preostalo zemljište Vukovarskog vlastelinstva poslije 1945. godine nacionalizirano te su na tim površinama dijelom nadijeljeni kolonisti, a dijelom stvorena državna poljoprivredna dobra.

Kroz svoju dugu povijest vlastelinstvo kao i vlasnici vukovarskog posjeda, obitelj Eltz, unaprijedili su vukovarski kraj i sva okolna mjesta u poljoprivredi, stočarstvu, šumarstvu, vinogradarstvu, graditeljstvu i drugim vidovima gospodarskog života. O tome govori razvoj samog kraja od zapuštenog i močvarnog područja početkom 18. stoljeća pa sve do jednog od najnaprednijih i najbogatijih krajeva početkom 20. stoljeća. Gospodarskom razvoju toga kraja dali su značajan doprinos i naseljeni Nijemci koji su s domaćim hrvatskim i naseljenim srpskim pučanstvom podigli kraj na uzorno gospodarstvo. Nažalost, početak gospodarskog zastoja Vukovarskog vlastelinstva počinje poslije 1918. ulaskom u novu državnu zajednicu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. To se još više pojačavalo poslije 1945. u socijalističkoj Jugoslaviji, kada ni bogata zemlja nije mogla namiriti tražene potrebe jer je sve odlazilo za državne i vojne potrebe bivše Jugoslavije.³⁸

Posjed Bukovica

Do 1748. godine bio je to vojni posjed (*haydonicalis possessio*) te je držan kao državni. No 1748. darovala je kraljica Marija Terezija posjed Bukovicu Antunu Spišiću Japranskom, bilježniku (tajniku) Virovitičke županije i njegovom potomstvu, muškom za stalno, a ženskom pod zapis od 3.126 forinta.³⁹

Vlastelinstvo Čalma

Postojalo je nekoliko plemićkih obitelji Janković u Slavoniji među kojima su bili grofovi bibrirski i voćinski s imanjem Voćin, Cabuna i Suho Polje u Virovitičkoj županiji te čalmanska koja je dobila imanje Čalma, Kukujevec i Gibarac u Srijemskoj županiji. U matici plemstva Srijemske županije upisana su 1794. četiri brata Jankovića: Matija, Juraj, Franjo i Antun.

O samom imanju Čalma zna se ono općenito: bila je to plodna zemlja u Srijemu, a imanjem su upravljali upravitelji jer su se vlasnici nalazili u raz-

³⁸ Stjepan Sršan, *Nestanak veleposjeda u Slavoniji 1848.-1945. godine*, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, br. 7, Osijek 2003., str. 14.

³⁹ Gotovo da i nema sačuvanog arhivskog gradiva.

nim vojnim službama. Imanje je naseljeno Nijemcima i Srbima uz starosjedioce Hrvate. Diobom u obitelji počelo se imanje cijepati. Tako je Koloman pl. Janković de Čalma 1902. imao posjed Novo Selo i Čalmu od 935 hektara (1.627 jutara).

Poslije 1918. agrarna je reforma smanjila vlastelinstvo Čalmu. Treba napomenuti da od Antunovog sina Matije potječe Ignac oženjen s Jelenom pl. Delimanić, čija su se tri sina razišla. Tako je Karlo kao husarski pukovnik ostao u Celovcu, a Karlov sin je poginuo 1939. kao njemački satnik. Drugi je Ignacov sin Ljudevit kao husarski potpukovnik živio u Mariboru, pa je na imanju ostao samo Ladislav oženjen Marijom Gillming iz Osijeka. Od njihove troje djece ni jedno nije ostalo na zemlji. Hela, udana za veleposjednika Otona pl. Knoblocha Vučanskog, živjela je s mužem u dvorcu u Čepinu i Osijeku. Dr. Ladislav bio je sreski načelnik, a Ervin je živio na Gillmingovom posjedu Pomoćin između Osijeka i Đakova. Oba su brata umrla kao neženje.

Poslije 1945. nestalo je vlastelinstva Čalma jer je preostala zemlja postala narodna imovina. Površinski gledano, imanje Čalma je u 19. stoljeću imala 4.700, a Kukujevci 3.700 jutara.⁴⁰

Posjed Čepin

Nakon oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti 1687. mjesto Čepin bilo je napušteno te je naseljeno početkom 18. stoljeća. Austrijska je carska vojska uživala čepinski posjed sve do 1751. (*possessio haidonalis*) kada ga je preuzela Državna komora. No Komora ga je držala do 1765. kada ga je kraljica M. Terezija darovala (platio Komori 26.000 forinta) Ivanu Kap. Adamoviću, tadašnjem virovitičkom podžupanu. Kada je Adamović 1778. kupio posjed Erdut s Tenjom i Aljmašom postalo je to značajno imanje istočno i južno od Osijeka. Sam Adamović bavio se i gospodarstvom te je svoj posjed podigao u red dobrih imanja. Oporukom 1804. godine razdijelio je Ivan Kap. Adamović posjed sinovima tako da je Pavao dobio Čepin, Antun Tenju i Aljmaš, a Rok Kornelije posjede u Hrvatskom zagorju.

Pavlov sin Ivan Kap. II. Adamović bio je jedan od najnaprednijih gospodarstvenika svoga vremena, tvorničar i začetnik isušivanja velikih močvara južno od Osijeka (Palača) u prvoj polovini 19. stoljeća. No za vrijeme njegovih nasljednika vlastelinstvo se rasulo. Njegov unuk Bela (1850.-1933.), poznati skladatelj i zastupnik u Hrvatskom saboru, više nije imao vlastelinstvo jer se ono počelo prodavati od 1880. godine.

⁴⁰ Sačuvano je vrlo malo arhivskog gradiva.

Godine 1902. vlastelinstvo Čepin se nalazilo u posjedu Dragutina Mihalovića (2.427 ha), a alodijalno dobro Čepin (207 ha) u posjedu Josipa Krausa (kasnije Maksimovića), plemićko je dobro Topolik (373 ha) imao Dragutin Bartolović Tenjski, dok je pustare Pomoćin (402 ha) imao Gustav Blau, te plemićko dobro Dopsin-Rastovac (630 ha) Samuel Kästenbaum (njegova su dva sina promijenila prezime u Korsky).⁴¹

Daljsko vlastelinstvo

Poslije oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti 1687. pripalo je i Daljsko vlastelinstvo Bečkome dvoru, koji ga je dao na upravu svojoj Komori. Srpski pravoslavni patrijarh Arsenije Crnojević dao je u zajam caru Leopoldu I. 1698. godine 38.670 forinta za rat protiv Turaka i ustanika Franju Rakocija. Budući da tu svotu car Leopold nije vratio, njegov je nasljednik car Josip I. naredio procjenu Dalja, Trnovca (Bijelog Brda) i Borova. Dalj je predstavljao vrijednost 17-26.000 forinta, Trnovac 9-11.000, a Borovo 8-12.000, računajući godišnju rentu od Dalja 1.076, Trnovca 498 i Borova 478 forinta. Poslije procjene car Josip I. je 15. srpnja 1706. ustupio vlastelinstvo Dalj patrijarhu, ali ne *iure perennali* ni *iure inscriptio*, već kao zajam (zalog) uz obvezu da vlastelinstvo vrati nakon isplate založene svote. Poslije smrti mitropolite Vikentije Jovanovića (1731.-1737.) upravu nad Daljskim vlastelinstvom preuzeo je komorski upravitelj Vilim Vogt.

Carica Marija Terezija je 1741. ostavila posjed Dalj i dalje u zalogu tako dugo dok Bečki dvor ne isplati patrijarhu dug od 38.000 forinta. Godine 1769. Marija Terezija je ponudila otkup vlastelinstva, ali je Pravoslavni srpski crkveni sabor to odbio, te je Daljsko vlastelinstvo ostalo u posjedu pravoslavnih patrijarha koji su rezidirali u Srijemskim Karlovcima.

Poslije 1918. daljski je posjed, kao i ostali posjedi, smanjen uslijed agrarne reforme. Konačno je i taj posjed 1945. nacionaliziran tako da od njega gotovo ništa nije ostalo osim spisa koji se nalaze u Beogradu, Srijemskim Karlovcima i Osijeku, te nekoliko zgrada.⁴²

Vlastelinstvo Orahovica

To se vlastelinstvo dijelilo na dva posjeda: Feričance i Orahovicu. Do 1722. godine posjede je držala Državna komora u Beču, a onda ih je dobio

⁴¹ DAOS, Čepinsko vlastelinstvo, sačuvano je malo arhivskog gradiva.

⁴² O Daljskom vlastelinstvu postoji nešto pisane dokumentacije u arhivu Vojvodine u Novom Sadu te u patrijaršijskom arhivu u Srijemskim Karlovcima.

grof Gašpar Cordua. Godine 1724. dobio ih je barun Franjo Fleischman, savjetnik Ratnog vijeća, koji ih je 1730. prodao Pejačevićima za 34.000 forinta. No ni Pejačevići nisu dugo držali posjede jer su 1742. prodali vlastelinstva Orahovica i Feričanci konjaničkom satniku Demetru Mihaloviću. Godine 1848. Feričance su držali Petar i Karlo Mihalović, a godine 1894. orahovički vlastelin Martin plem. Nagy. Godine 1896. kupila je tvrtka „Guttman“ iz Belišća od imanja Orahovice i Voćina 46.000 jutara šume. Poslije 1918. posjedi su došli pod agrarnu reformu, a 1945. su nacionalizirani.⁴³

Komorski posjed Osijek

Poslije oslobođenja od osmanske vlasti 1687. Osijek je došao pod upravu Bečke državne komore. Budući da je početkom 18. stoljeća izgrađen grad-utvrda, stvorene su tri gradske općine koje su se 1786. godine ujedinile u jednu gradsku općinu pod upravom Bečke dvorske komore. Osijek je ostao pod Komorom sve do 1809. kada je carskom diplomom proglašen slobodnim i kraljevskim gradom. Nakon toga je Osijek (oko 10.000 jutara) uživao status samouprave do 1918. Tada državna vlast počinje krnjiti samoupravni status slobodnog i kraljevskog grada, da bi 1945. godine Osijek taj status potpuno izgubio.⁴⁴

Vlastelinstvo Orlovnjak i Bezenica

Od nekadašnjeg posjeda baruna Adamovića nastalo je krajem 19. stoljeća više veleposjeda u okolici Osijeka. Jedan je od takvih bio posjed Orlovnjak i Bezenica koji je krajem 19. stoljeća kupio Dragutin pl. Pfeiffer. To je dobro imalo oko 6.000 hektara oranice. Kasnije je ovom posjedu Pfeiffera došlo i dobro Belin dvor s Bamoćinom (Ovčarom) od 1.000 hektara koje je ranije držala obitelj pl. Schapringer de Csepreg. Poslije 1918. obitelj Pfeiffer je držala i pustaru Seleš od 2.000 jutara, koja je prije 40 godina (1880.) bila močvarno područje. Taj se posjed pretežno orijentirao na uzgoj svinja i stoke. Poznata je bila pasmina svinja *Pfeifferia* koja je nastala križanjem, a kao samostalna pasmina je priznata još 1873. na bečkoj svjetskoj izložbi. Taj je uzgoj odgojila obitelj Pfeiffer još 1860. na posjedu Orlovnjak, Višnjevci, Gladnoš te Mala Klisa. Na Selešu su se uzgajale simentalske pasmine i konji.

⁴³ Ne postoji gotovo nikakva arhivska dokumentacija o Orahovičkom vlastelinstvu.

⁴⁴ O slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku od 1809. do 1945. godine postoji dobro sačuvana arhivska dokumentacija i to je jedan od najvećih i najbolje sačuvanih arhivskih fondova.

I pustara Ovčara bila je u posjedu Pfeifferovih gdje se osobito uzgajalo industrijsko bilje s vlastitom kudeljaram.

Postojale su u Osijeku dvije obitelji Pfeifferovih: jedna tiskarska, židovska, od koje je najistaknutiji član bio Julius Pfeiffer, izdavač mađaronskog dnevnika „Die Drau“, vlasnik tiskare, i druga veleposjednička, njemačko-mađarska, čiji je predstavnik bio Leopold pl. Pfeiffer, kojoj je 1909. dodijeljen barunat *Orlovnjaki*. Karlo Leopold Pfeiffer rodio se 1834. u Šopronu, a umro je 1913. u Beču. Oženio se u Osijeku Terezijom Jäger, kćeri poznatog veletrgovca Lovre Jägera, čiji su kumovi bili poznati Osječani Adam pl. Reisner i Felix Pfeiffer.

Obitelj Pfeiffer imala je visoku prizemnicu u Osijeku u Donjem gradu na Vukovarskoj cesti, istočno od Riječke ulice s ograđenim vrtom i parkom pred kućom. Kasnije su prodali kuću i kupili jednokatnicu na uglu ulice što vodi na Gajev trg kraj Sudbenog stola od Adele udove Neuman, gdje je kasnije podignuta spomen-ploča dr. Neumanu. Obitelj Pfeiffer se poslije rata odselila u Njemačku. Samo je imanje 1945. palo pod nacionalizaciju te su na tom zemljištu naseljeni brojni kolonisti, a zemlja razdijeljena seljacima ili državnom dobru.⁴⁵

Vlastelinstvo Podgorač

Vlasnik Podgoračkog vlastelinstva bila je obitelj Pejačević. Grof Pavao Pejačević rođen 1813. sa suprugom Alvinom barunicom Prandau bio je posjednik do 1900. godine u površini od 15.000 jutara. Još krajem 19. stoljeća počeo je prodavati šume, da bi konačno 1902. prodao cijeli posjed Podgorač grofu Rudolfu Normanu za milijun kruna, zadržavši pravo uživanja do smrti. Umro je 1907. godine. Nasljednik imanja grof Rudolf Norman darovao je posjed Podgorač svojoj kćeri Marijani udanoj za Lotara pl. viteza Berksa, ranijeg vlasnika dvorca Ostrožac na Uni u Bosni, kojega je imao do 1945. godine.⁴⁶

Posjed Retfala kod Osijeka

Nakon oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti 1687. posjedom Retfala kod Osijeka upravljala je Bečka državna komora. Godine 1750. darovala je kraljica Marija Terezija ovaj posjed Marku Aleksandru barunu Pe-

⁴⁵ Nije sačuvana pisana dokumentacija o posjedu Bezenica i Orlovnjak, već treba podatke tražiti u novinama, literaturi i u drugim izvorima.

⁴⁶ Od pisane dokumentacije za vlastelinstvo Podgorač postoji nešto spisa u sklopu Valpovačkog vlastelinstva.

jačeviću i njegovim rođacima Josipu, Henriku i Ignacu, barunima Pejačević. Retfala je ostala u posjedu obitelji Pejačević u feudalnom uređenju do 1848., a nakon toga ostao im je dvorac, park i nešto zemljišta. Poslije 1918. posjed je smanjen zbog agrarne reforme, a 1945. je nacionaliziran.⁴⁷

Posjed Tenja

Tenja je bila poslije oslobođenja Slavonije od osmanske vlasti pod Bečkom komorom u sklopu erdutskog posjeda, kao što je već rečeno kod vlastelinstva Erdut.

Kad je 1765. posjed Erdut s Tenjom kupio barun Ivan Kap. Adamović, naslijedio je njegov sin Antun 1808. uz Erdut i Aljmaš još i Tenja. Poslije Antunovog unuka Dragutina (1829.-1874.), pobočnika bana Jelačića, podijelila se tenjska loza na njegova dva sina: Dragutina II., viteza Malteškog reda, zastupnika u Hrvatskom saboru i župana Virovitičke županije. Između ostaloga, on je bio i predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva Kuhač u Osijeku. Imao je tri sina: dr. Antuna, malteškog viteza i odvjetnika u Osijeku, koji je poslije 1945. umro u emigraciji u Rimu; Josip je živio u Mariboru, a Ivan Kapistran (žena Štefanija grofica Pejačević-Virovitička) živio je u Vukovaru kod grofa Eltza.

Barun Ivan Adamović ostao je u Osijeku, ali nije zadržao Tenjsko vlastelinstvo jer je ono rasprodano. Njegova jezgra s dvorcem i parkom ispred Tenje došla je u ruke osječke obitelji Bartolović. Podnačelnik grada Osijeka Karlo Bartolović dobio je 1898. plemstvo s predikatom *de Tenje*.

Godine 1902. u posjedu Bartolovića nalazilo se i plemićko dobro Topolik (između Tenje i Osijeka - Novi grad) u površini od 373 ha.⁴⁸

Zaključak

Iz navedenih se vlastelinskih posjeda u Slavoniji vidi da su njihovi posjednici i vlasnici potjecali od visoko rangiranih europskih posjednika i državnih dužnosnika. Svoja europska dostignuća prenosili su i na svoje stečene ili kupljene posjede u Slavoniji i time vršili europsku duhovnu i materijalnu reintegraciju. Brojni su dvorci i gospodarstva, kulture i način obrade tla, nošnju, običaje, literaturu, jezik, upravu, stručnjake i drugo „izvozili“ u Slavoniju te ju duhovno i materijalno uzdizali na europsku razinu. To svje-

⁴⁷ Od pisane dokumentacije za posjed Retfala sačuvano je vrlo malo pisane dokumentacije.

⁴⁸ Od vlastelinstva Tenja sačuvano je vrlo malo pisane dokumentacije.

doči i sačuvana pisana dokumentacija po arhivima i knjižnicama. Nažalost, taj se europski trend naglo prekida nakon 1918. godine dolaskom južnobalkanskog mentaliteta, a potpuno se distancirao ukidanjem posjeda, progonom posjednika i uvođenjem novog socijalističkog modela proizvodnje nakon 1945. godine. Vrijeme je ipak pokazalo da isključenje iz europskog načina proizvodnje i modela nije davalo ni duhovne ni gospodarske rezultate pa se zbog toga raspao totalitarni jednopartijski komunistički sustav u gospodarstvu i politici. Dolaskom novih demokratskih promjena, uz velike štete počinjene u velikosrpskoj agresiji na Hrvatsku od 1991. godine, ipak se Hrvatska počinje uzdizati u novom europskom modelu proizvodnje, uklapajući se u europske integracijske procese, uz značajne probleme zaostatka na duhovnom i materijalnom području.

CONTRIBUTION OF SLAVONIAN FEUDAL POSSESSIONS FROM THE END OF THE 17th CENTURY TO THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATIONS

Summary

From the listed feudal possessions in Slavonia, we can see that their owners originated from highly ranked European owners and state officials. They transferred their European accomplishments to their obtained or purchased possessions in Slavonia, and in that way they were doing European spiritual and material reintegration. There were many castles and husbandries which "exported" their culture and way of farming the land, traditional clothing, customs, literature, language, administration, experts and other to Slavonia, and in that way they rose it in spiritual way to the European level. That is also witnessed by preserved written documentation in archives and libraries. Unfortunately, that European trend is instantly ended after 1918 with Southern - Balkans mentality, and it completely distanced by cancelling the existence of properties, expelling of land owners and introducing new socialist model of production after 1945. In time, it became clear that excluding from the European way of production and model gave neither spiritual nor economical results, so the totalitarian single-party communist system in economy and politics fell apart. By the arrival of new democratic changes, with great damages in Serbian aggression to Croatia in 1991, Croatia still begins to rise in new European model of production, fitting into the European integration processes, with significant problems of lagging in spiritual and material field.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 3, Osijek, 2008.

Nakladnik:

Odsjek za povijest - Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Prof. dr. sc. Loretana Despot

Računalna obrada i prijelom

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Denis Pavić, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka